

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-220-3-11>

Yuri Pozdnyakov

*Leading expert appraiser, Expert Council Deputy in Lviv district
Ukrainian Society of Appraisers (USOA)*

Igor Bratishko

Appraiser, Director of the Appraisal Company «Apex»

COMPARATIVE ANALYSIS OF REQUIREMENTS FOR DAMAGES COMPENSATION VALUE DETERMINING IN INDEPENDENT EXPERT APPRAISING REGULATORY BASIS OF UKRAINE AND POLAND

Summary

The article behaves to the field of damages and its compensation value independent expert appraising/valuation. A comparative analysis of the legal framework regulatory basis for damages independent valuation implementation in national valuation standards (NVS) of Ukraine and foreign standard V.8 of Poland is considered. It is shown that the requirements for such economic measurements performing in Ukraine in national NVSs are set out in a very limited amount, and this may cause some difficulties in methodological approaches and evaluation procedures selecting and justifying. Based on the comparative analysis of NVS and standard V.8 of Poland rules, it was concluded that the requirements for evaluation works in the research area are set out with a very different degrees of completeness and details circumstantial. However, standard V.8 of Poland contain a more complete statement of the damages and its compensation value economic measurement features. This convincingly confirms the expediency of these recommendations applying in evaluation practice of Ukraine.

Вступ

Стабільність функціонування ринкової економіки в Україні була різко порушена з початком широкомасштабних військових дій. Нині в Україні стрімко зростає кількість пошкоджень майна та порушень майнових прав

фізичних та юридичних осіб. Втрачено, повністю або частково зруйновано величезну кількість об'єктів житлової, комерційної та виробничо-складської нерухомості; пошкоджено комунікаційні шляхи, інженерні мережі та об'єкти паливно-енергетичної інфраструктури. Велика кількість підприємств були змушені припинити свою діяльність, втративши нерухоме та рухоме майно, нематеріальні активи, майбутні прибутки, клієнтську базу і працівників. Сильно скорочено можливості зовнішньої торгівлі; порушено логістичні ланцюжки постачання товарів та загальну стабільність системи товарно-грошового обігу. Все це викликає нагальну потребу у виконанні великого обсягу оціночних робіт з визначення розміру заподіяних збитків та їх адекватного відшкодування. Адже усі ці збитки мають бути не лише відшкодовані, але насамперед – адекватно відображені у документах бухгалтерського обліку та податкової звітності цих підприємств, що видається абсолютно неможливим без проведення професійної незалежної оцінки.

Визначення вартості відшкодування збитків, як об'єкта оцінки, є доволі складним випадком оціночної задачі навіть за нормальних умов, а тим більше – в умовах військового протистояння агресору. Нині функціонування ринкових механізмів ціноутворення порушується і спотворюється. Причиною цього є різке зростання невизначеності, нестабільність курсів валют, збільшення державного регулювання економіки, зниження активності ринку і неможливість довготермінового прогнозування ринкових трендів. Тому результат оцінки збитків стає ще більш неоднозначним, ніж у мирний час. Відповідно зростає і важливість обґрунтування їх оцінки посиленнями на положення законодавчо-нормативної бази. Адже результат оцінки збитків може суттєво різнитися, залежно від того, якими методичними підходами і оціночними процедурами скористається оцінювач і які законодавчо-нормативні засади буде ним застосовано. Цим зумовлена безсумнівна актуальність більш глибокого дослідження законодавчо-нормативної і методологічної баз незалежної оцінки заподіяних збитків у міжнародних та закордонних стандартах оцінки. Нині конче необхідним видається виконання порівняльного аналізу нормативних баз національних стандартів оцінки України (НСО), міжнародних (МСО) та закордонних стандартів оцінки країн, де вимоги до здійснення оцінки вартості збитків опрацьовані більш повно і деталізовано.

У тих випадках, коли певні проблемні питання визначення розміру збитків у національній нормативній базі оцінки не визначені, або вимоги НСО є аж надто загальними, цілком обґрунтованим можна вважати використання положень МСО та закордонних стандартів. Ми вважаємо, що впровадження у практику незалежної оцінки та рецензування оціночних робіт їх більш сучасних та більш деталізованих вимог дозволить забезпечити краще обґрунтування застосування методичних підходів до визначення показників вартості збитків при виконанні

економічних вимірювань в Україні. Відтак безсумнівний інтерес становить аналіз описаних у цих документах теоретичних засад, алгоритмів і методик встановлення вартості збитків при виконанні економічних вимірювань методами незалежної оцінки. Вимоги МСО та закордонних стандартів до виконання оцінки вартості збитків можуть бути важливим доповненням до діючих НСО, які становлять підґрунтя національної нормативної бази оцінки.

Розділ 1. Вимоги до визначення вартості відшкодування збитків у нормативній базі незалежної експертної оцінки України

До цього часу вимоги до виконання економічних вимірювань вартості відшкодування збитків в українській нормативній базі прописані у дуже обмеженому обсязі. Питанням методології оцінки вартості збитків і визначення розміру адекватного відшкодування дотепер приділялося недостатньо уваги, що залишає великий простір для довільної інтерпретації загальних положень стандартів оцінки у цьому специфічному випадку. Нині не існує апробованих та затверджених у встановленому порядку методик визначення кількісних показників вартості збитків, придатних для усіх можливих випадків пошкодження майна, майнових прав та діючого бізнесу. Ці об'єктивні фактори спричиняють високий ступінь невизначеності результату оцінки вартості збитків і викликають труднощі при виконанні оціночних робіт у цій галузі. Але нині необхідність у виконанні подібних оціночних робіт збільшується, зростаючі потреби ринку оцінки диктуватимуть свої вимоги і формуватимуть попит, який має бути задоволений.

Детальний аналіз законодавчо-нормативної бази України у частині встановлення вартості відшкодування збитків виконано у [1]. Було встановлено, що НСО та підстандартні нормативні акти України не приділяють особливо великої уваги питанням методології визначення розміру збитків. Проведений аналіз положень НСО дає підстави для формулювання деяких важливих висновків. По-перше, при оцінці розміру збитків НСО не забороняють використання жодних баз оцінки, ринкової і неринкових, і відповідних видів вартості, окрім бази оцінки спеціальної вартості. По-друге, НСО виключають можливість врахування при встановленні розміру відшкодування прямих збитків втрати імовірних майбутніх вигід, зокрема – неотриманого пошкодженою стороною прибутку. Але у НСО не розглядаються питання визначення розміру непрямих збитків, а відтак – і не забороняється визначати їх розмір, поряд з встановленням розміру відшкодування прямих збитків. При цьому принципи розподілу збитків на прямі та непрямі у НСО не розглядаються. По-третє, при оцінці розміру ймовірного страхового відшкодування НСО вимагають здійснювати оцінку застрахованого майна з урахуванням умов страхування та дотриманням базових принципів корисності і заміщення. Це дає незаперечні підстави для обґрунтування застосування

порівняльного та дохідного підходів при проведенні подібних оціночних робіт. По-четверте, при визначенні розміру збитків, пов'язаних з використанням об'єкта права інтелектуальної власності, НСО вимагають розраховувати розмір збитків на основі аналізу прибутку (доходу), недоотриманого власником майнових прав внаслідок неправомірного використання об'єкта права інтелектуальної власності, виходячи з обсягів виробництва та/або реалізації контрафактної продукції.

Ті нечисленні вимоги НСО до оцінки збитків, які було розглянуто вище, не суперечать вимогам МСО, але у деяких МСО та закордонних стандартах оцінки вимоги до оцінки розміру збитків прописані набагато детальніше і з більшою повнотою. Це робить обгрунтованим використання таких джерел вітчизняними оцінювачами у тих випадках, коли певні проблемні питання визначення розміру збитків у національній нормативній базі оцінки не визначені або сформульовані лише у загальному вигляді.

Розділ 2. Вимоги до визначення вартості відшкодування збитків у нормативній базі незалежної експертної оцінки Польщі

Набагато докладніше, ніж у діючих НСО, вимоги до виконання економічних вимірювань вартості збитків розглянуто у стандарті незалежної експертної оцінки Польщі. У польській нормативній базі незалежної оцінки вартості використовується окремий спеціальний оціночний стандарт V.8 «*Zasady określenia wartości szkód spowodowanych budową infrastruktury podziemnej i nadziemnej*» («Правила визначення збитку, заподіяного будівництвом підземної та надземної інфраструктури») [2]. Цей стандарт був розроблений і прийнятий Національною радою PFSRM (*Polska Federacja Stowarzyszeń Rzeczoznawców Majątkowych*, Польська федерація асоціацій оцінювачів майна) 10 січня 2002 р. та включений до набору професійних стандартів оцінювачів майна, як перший у Польщі повноцінний оціночний стандарт, що містить дослідження особливостей виконання оцінки цих специфічних збитків. Стандарт V.8 набув чинності від 1 липня 2002 року. Він має статус тимчасової інтерпретаційної ноти (*TNI, Tymczasowa Nota Interpretacyjna*) і є обов'язковим до застосування у Польщі при виконанні оцінки збитків, заподіяних власникам нерухомості при розміщені на приватних теренах елементів інфраструктури – комунікацій та інженерних мереж.

Він має багато спільного з єдиними стандартами оцінювання федеральних земельних закупок США (*Uniform Appraisal Standards for Federal Land Acquisitions, UASFLA*) [3], але на відміну від цих стандартів у оціночному стандарті V.8 розглядається оцінка збитків не лише при відчуженні земельних ділянок на користь уряду країни, але також і при розміщені на ділянках елементів інфраструктури у ході реалізації приватних чи корпоративних інвестиційних проєктів. Методичні підходи

цього стандарту становлять незаперечний інтерес для аналізу принципів оцінки збитку, зумовленого порушенням і обмеженням майнових прав власників нерухомості при використанні земельних ділянок. У поєднанні зі стандартом V.8, прийнятим Національною радою PFSRM 10 січня 2002 року, було також розроблено коментар до цього стандарту, у якому містяться роз'яснення вимог окремих його положень [4]. Зупинимося детальніше на розгляді змісту цього закордонного стандарту – одного з небагатьох, де питання оцінки збитків є основною темою нормативного документа.

У главі 1 «*Przedmiot i zakres stosowania standardu*» («Тема та обсяг застосування стандарту»), розділ 1.1, вказано, що цей стандарт визначає принципи оцінки майнового збитку, заподіяного будівництвом або існуванням підземної та надземної інфраструктури, що використовується для передачі рідин, газів, енергії та інших субстанцій, а також інформації. Стандарт V.8 стосується лише тих випадків, коли введення елементів технічної інфраструктури не вимагає обов'язкового викупу нерухомості або її частини власником цієї інфраструктури. У термінології вітчизняної оцінки це відповідає оцінці збитку, що виникає внаслідок створення або експлуатації передавальних пристроїв та елементів комунікаційних і інженерних мереж. У розділі 1.2 зазначено, що стандарт встановлює принципи визначення вартості збитку, заподіяного будівництвом та експлуатацією підземної та надземної технічної інфраструктури для потреб, передбачених положеннями законодавства у сфері експлуатації об'єктів нерухомості та ведення господарства, і не впливає на принципи визначення компенсації, вказаних у цих законах. Стандарт V.8 застосовується, зокрема, для визначення вартості збитків при оцінці розміру відшкодування, передбаченого діючими екологічними нормами, правилами охорони навколишнього середовища та захисту сільськогосподарських і лісогосподарських земель, а також у інших правилах. Стандарт використовується для визначення вартості збитків (компенсації за заподіяні пошкодження) власнику, довічному користувачу чи власнику іншого майнового чи або обов'язкового права (наприклад, орендарю).

У розділі 1.4 розглядається спектр можливих варіантів мети оцінки збитків. Визначення розміру заподіяної шкоди здійснюється з такими цілями: а) прогнозування наслідків вибору варіантів прокладання маршруту елементів інфраструктури (передавальних пристроїв та елементів комунікаційних інженерних мереж); б) визначення компенсаційної винагороди (відшкодування) у договорі про компенсацію завданої шкоди; в) визначення розміру відшкодування внаслідок заподіяння шкоди. Розділами 1.5, 1.6 визначені загальні принципи визначення розміру збитків та розрахунку адекватної компенсації. Стверджується, що майнова шкода виникає внаслідок настання певних подій (наприклад, будівництва), які її спричинили та з якими пов'язані

зобов'язання її відшкодування (відновлення, ремонту). Збиток визначено як пошкодження майна потерпілої сторони, заподіяне будівництвом об'єктів інфраструктури. Винагорода або відшкодування майнового збитку, заподіяного нерухомому майну, включає: а) відшкодування збитків, завданих власнику майна, у тому числі – зменшення вартості майна внаслідок будівництва об'єктів інфраструктури; б) відшкодування упущеної вигоди, яку власник міг би отримати, якби не була побудована інфраструктура (знищення, втрата або пошкодження корисності землі і компонентів земельних поліпшень).

Збиток, заподіяний будівництвом та існуванням підземної та наземної інфраструктури, містить наступні складові: 1.6.1) втрата вигоди від майна у період від початку будівництва <об'єктів інфраструктури> до передачі цього майна користувачеві для подальшої експлуатації, у тому числі: а) втрата вигід у перший рік, б) збитки, спричинені неможливістю використання майна (земельної нерухомості) у період, довший від одного вегетаційного періоду <сільськогосподарських рослин>; 1.6.2) погіршення умов користування нерухомістю протягом інвестиційного періоду; 1.6.3) постійне або тимчасове (у період досягнення початкового виробничого рівня – протягом так званого періоду відновлення) зниження вартості майна у використанні; 1.6.4) збитки у користуванні нерухомим майном, спричинені створенням елементів підземної та наземної інфраструктури (опор, сигнальних стовпів, забірних пунктів, вентиляційних отворів, бункерів, телекомунікаційних шаф та інших елементів), які не пов'язані із зміною прав власності на земельну ділянку; 1.6.5) зниження вартості майна внаслідок а) тривалих обмежень користування майном, б) зміни існуючої функції нерухомості (відповідно до її цільового використання в місцевому плані зонування) на функцію меншої вартості (сільськогосподарська чи лісогосподарська).

У главі 2 «*Szczególne cechy wyceny szkód*» («Особливості оцінки збитків»), розділами 2.1 – 2.3 встановлено, що розмір і масштаби пошкодження залежать від: а) типу підземної інфраструктури (водопостачання, каналізація, газ, рідке паливо, опалення, електроенергія, телекомунікації та інші) або наземної (електричні мережі, лінії телекомунікацій тощо); б) технічних параметрів інфраструктури (тип лінії передавальних пристроїв, діаметр трубопроводів тощо); в) технічних аспектів реалізації інвестиційного процесу (спосіб прокладки або підвішування кабелів, форма і глибина траншей або тип наземних опор, глибина або висота установки при монтажі, тощо); г) тривалості інвестиційного процесу (один або кілька виробничих циклів); д) періоду від початку до завершення інвестиційного процесу (з урахуванням, серед іншого, стадії виробничого циклу); е) способу поточного використання майна (функції в плані місцевого розвитку та стану забудови). Просторовий характер ліній інфраструктури, що проходять через об'єкти нерухомого майна різного призначення, характер їх використання та

рівень інтенсивності експлуатації обумовлюють необхідність виокремлення ділянок однорідного використання нерухомості та застосування до них окремих процедур оцінки (з урахуванням індивідуальних умов). Різні види шкоди, заподіяної одному майну, вимагають різних методів визначення їх розміру.

Розділ 2.4 встановлює, що для визначення розміру збитку враховуються джерела інформації, зазначені у ст. 154 Закону Польщі від 21 серпня 1997 року про управління нерухомим майном [5], а також спеціальні джерела, до яких належать: а) будівельно-технічні обґрунтування і проекти, б) плани реалізації інвестицій, в) оцінка впливу інвестицій на навколишнє середовище, г) висновки експертів та вимірювання спеціалістів, необхідні для визначення ступеня впливу на поверхню пристроїв технічної інфраструктури, д) інструкції та технічні стандарти щодо будівництва відповідної інфраструктури, е) дані сільськогосподарських дорадчих (консультаційних) центрів, е) карти ґрунтів та сільськогосподарських угідь, ж) лісогосподарські плани, з) дані моніторингу навколишнього природного середовища, і) дані моніторингу ринку, к) висновки огляду (натурного обстеження) майна.

У главі 3 «*Ogólne zasady wyceny szkód*» («Загальні правила оцінки збитків») розділи 3.1 – 3.4 стверджують наступне. Розмір збитку повинен визначатися відповідно до стану об'єкта оцінки на дату заподіяння збитку (або очікуваної дати входу інвестора) та цін на дату визначення розміру відшкодування (у разі втрати прибутку від врожаю – на дату очікуваного отримання врожаю). У деяких випадках для реалізації інвестицій може знадобитися дві оцінки: а) попередня – для прогнозування збитків до того, як інвестор увійде на територію земельної нерухомості – тоді стан майна слід визначати відповідно до очікуваної дати вступу інвестора на територію або дати, зазначеної інвестором, і б) остаточна, включаючи оцінку збитків після завершення інвестиційного процесу. У початковій оцінці враховуються лише збитки, зазначені в пп. 1.6.1.а та 1.6.2. Під час реалізації інвестицій може виникнути потреба в оцінці додаткових збитків, викликаних зміною попередньо запланованого процесу виконання будівельних робіт (наприклад, тимчасовим зайняттям більшої площі землі, ніж це було передбачено проектом) або настанням непередбачених подій (наприклад, затопленням майна). Ступінь розміру відшкодування при заподіянні окремих видів шкоди слід визначити: а) для первинної оцінки – на основі технічного проекту, б) для остаточної оцінки – на підставі фактичного розміру збитку.

У розділах 3.5 – 3.6 містяться вимоги, подані нижче. Окремі види пошкоджень відносяться до наступних земельних ділянок. 3.5.1) територія постійних обмежень у способі користування майном – зона розташування інфраструктури разом із зоною її безпосередньої охорони (в якій запроваджено обмеження способів використання майна) – для визначення збитків, зазначених у п. 1.6.5, а. 3.5.2) територія

будівельного майданчика – 192еп лоща, на якій буде розміщена інфраструктура, ґрунт, що видаляється з виїмки, а також транспортно-монтажна ділянка – для визначення пошкоджень, зазначених у пп. 1.6.1. У цій смузї слід виділити наступне: а) ділянка виїмки ґрунту (площа порушення шарів ґрунту) для визначення пошкоджень, зазначених у пункті 1.6.3; б) ділянка зберігання ґрунту – площа збору гумусу та мертвих порід – можливо, для визначення пошкоджень, зазначених у пункті 1.6.3, в) допоміжна ділянка – транспортно-монтажна – можливо, для визначення пошкоджень, зазначених у пункті 1.6.3.

3.5.3) функціональна захисна зона нормування функцій території – для визначення пошкоджень, зазначених у п. 1.6.5,б. 3.5.4) частина нерухомого майна, щодо якої відбулося погіршення умов господарювання (гірше планування територій, об'їзди, тимчасова відсутність доступу) – для визначення збитків, зазначених у п. 1.6.1.

Документування стану майна з метою проведення оцінки збитків має бути особливо ретельним. Необхідно скласти протокол натурного огляду – обстеження стану нерухомості з фотографічною фіксацією у документації. Цей протокол повинен бути підписаний власником, користувачем нерухомого майна або призначеною комісією. Коментар до пункту 3.6 наголошує, що звіт повинен містити детальний опис стану нерухомого майна, з уточненням щодо таких складових: а) земельні ділянки – тип землекористування, сільськогосподарські та лісогосподарські ділянки – дані про господарську придатність, склад, характеристики рельєфу; б) будівлі, споруди та <передавальні> пристрої – про їх тип, технологію, розміри, технічний стан та інші відповідні дані; в) рослини – дані про вид рослин, стан їх здоров'я, вегетаційний та агротехнічний стан і правильність вирощування; г) водні ресурси – дані про характеристики і стан водойм; д) родовища корисних копалин – дані про вид і стан документації щодо родовищ і місць залягання корисних копалин.

Глава 4 «*Szczegółowe zasady wyceny poszczególnych szkód*» («Детальні правила оцінки окремих видів збитків») містить деталізований розгляд оціночних процедур при визначенні збитків у сільськогосподарській та лісогосподарській галузях, на яких ми не будемо акцентувати увагу – з огляду на нечисленність подібних випадків у вітчизняній оціночній практиці. При потребі доцільно звернутися до тексту стандарту V.8 і проаналізувати доцільність застосування його окремих положень у вітчизняній оціночній практиці. Натомість більш детально зупинимося на аналізі змісту розділу 4.4 «*Wycena zmniejszenia się wartości nieruchomości*» («Оцінка зниження вартості нерухомості»), який є набагато важливішим і, безсумнівно, може бути використаний вітчизняними фахівцями у більшій кількості оціночних ситуацій.

Пункт 4.4.1 говорить, що зменшення вартості нерухомого майна відбувається внаслідок: а) виникнення довготривалого обмеження у

способі користування майном, що пов'язане з: наявністю стороннього елемента у майні або над ним; виникненням просторових труднощів в управлінні нерухомістю, що виникають через наявність ознак розташування елементів інфраструктури; створенням потенційної загрози безпеці власника та його майна; можливістю для власника інфраструктури входити на територію власника <об'єкта земельної нерухомості> з метою обслуговування обладнання або усунення аварій; потребою змін у плануванні вирощування сільськогосподарських культур та необхідністю насадження дерев інших видів; б) необхідності зміни функцій нерухомості в зоні будівництва інфраструктури та в охоронній зоні навколо неї.

У пункті 4.4.2 подана загальна формула для розрахунку розміру збитку від заподіяної шкоди. Довготривале обмеження у способі користування нерухомістю знижує вартість сільськогосподарської або лісогосподарської нерухомості в зоні будівництва чи експлуатації мереж підземної та надземної інфраструктури. Розмір вартості заподіяної шкоди визначається рівнянням:

$$Z_w = S \times W \times P,$$

де: Z_w – розмір вартості заподіяної шкоди, що відповідає зменшенню вартості нерухомого майна,

S – коефіцієнт зниження вартості нерухомості, що визначається на основі аналізу місцевого ринку, а за відсутності ринкових даних – приймається у діапазоні від 0,15 до 0,20 включно,

W – ринкова вартість одиничного показника,

P – площа поверхні експлуатаційної зони.

У коментарі до пункту 4.4.2 зазначено, що за відсутності ринкових даних:

– мінімальне значення коефіцієнта S (0,15) для тривалого обмеження способу користування майном слід застосовувати, якщо немає додаткових обмежень щодо сільськогосподарського використання відповідної території;

– додаткові обмеження можуть виникнути через наявність свідчень (видимих ознак) наявності розташування на території елементів інфраструктури (стовпи <опори ліній електропередач>, вентиляційні споруди, відстійники тощо), а також через обмеження обсягу посівів і насаджень (наприклад, заборона висаджувати дерева в садах), і тоді повинен застосовуватися вищий коефіцієнт, до 0,20.

Як бачимо, подана у пункті 4.4.2 формула для розрахунку розміру збитку повністю відповідає традиційним математичним засадам класичного порівняльного підходу. На жаль, у стандарті V.8 недостатньо повно розкрито зміст показника W (ринкова вартість одиничного показника) та методику його розрахункового визначення. Це дає можливість оцінювачеві скористатися розмаїтими альтернативними

методиками розрахунку ринкової вартості одиничного показника, з різною кількістю об'єктів порівняння; різним переліком ціноформуючих факторів, врахованих при виконанні оціночної процедури коригування; різними методиками визначення коригуючих поправок; різним способом усереднення скоригованих значень одиничного показника, тощо [6–9]. Але у цьому випадку доцільно звернутися до НСО України, де алгоритм застосування порівняльного підходу описаний у подробицях, і скористатися вказівками пп. 15, 16, 47, 48, 52 НСО-1 [10] та пп. 19, 21, 23, 26 НСО-2 [11].

Пункт 4.4.3 визначає розмір шкоди, заподіяної внаслідок зміни функціонального призначення земельної ділянки у охоронній зоні елементів розташування інфраструктури. Відповідно до п. 4.4.3, розмір шкоди внаслідок зменшення вартості майна через зміну його функції у місцевому плані зонування та неможливості його використання за попереднім призначенням дорівнює різниці ринкової вартості земельної ділянки за <раніше> існуючим призначенням, відповідним до плану місцевого зонування, і її новим функціональним призначенням, пов'язаним з розташуванням елементів надземної та підземної інфраструктури. Коментар до пункту 4.4.3 вказує, що розташування елементів інфраструктури на <об'єктах земельної> нерухомості іноді змінює спосіб її використання, що може суперечити її <попередній> функції в місцевому плані просторового розвитку. В результаті розбудови інфраструктури <земельна> нерухомість або її частина може втратити первинні (поточні) функції і може використовуватися надалі лише як землі сільськогосподарського призначення.

Розділ 3. Порівняльний аналіз положень стандартів України та Польщі стосовно оцінки вартості відшкодування збитків

Розглянутий у попередньому розділі стандарт V.8 для оцінювачів України є дуже цінним через те, що у ньому містяться положення, відсутні у НСО, але придатні для обґрунтування практичного виконання оцінки збитків. Зокрема, у стандарті V.8 цілком однозначно вказано, що при розрахунку розміру відшкодування збитків, завданих власнику майна, має враховуватися відшкодування упущеної вигоди, яку власник міг би отримати у випадку, якщо би не відбулася подія завдання шкоди. Це загальне положення може бути корисним для обґрунтування розміру збитків у більшому розмірі, ніж прямі збитки, визначені вимогами НСО-1.

Також стандарт V.8 конкретизує періоди, протягом яких можуть бути враховані втрати пошкодкованої сторони від наслідкових збитків. При розширеному трактуванні змісту п. 1.6.1, з розповсюдженням вимог цього пункту на інші види збитків, виникають підстави стверджувати, що збитки, спричинені наслідками події спричинення шкоди, мають враховуватися не лише у розмірі «втрати вигід у перший рік», але також включати і «збитки, спричинені неможливістю використання майна у

період, довший від одного вегетаційного періоду» – тобто протягом прогнозного періоду, довшого від одного виробничого циклу. При цьому обмеження тривалості прогнозного періоду, протягом якого розглядаються втрати власника від факту заподіяння шкоди, у стандарті відсутні. Важливим моментом є положення про те, що різні види шкоди, заподіяної об'єкту нерухомого майна, вимагають різних методів визначення їх розміру. Це практично означає, що коли має місце пошкодження об'єкта різними факторами впливу, різні види шкоди мають оцінюватися із застосуванням різних методів і, відповідно, різних оціночних процедур. Надалі ці різні види збитку, очевидно, мають бути підсумовані, як це виникає з контексту розділу 2.3 стандарту V.8.

Надзвичайно важливою є глава 3 «*Ogólne zasady wyceny szkód*» («Загальні правила оцінки збитків»), оскільки, відповідно до її назви, викладені у ній вимоги поширюються на інші види збитків. Не викликає жодних сумнівів справедливості твердження, що розмір збитку повинен визначатися відповідно до стану об'єкта оцінки на дату заподіяння збитку та ринкових цін на дату визначення розміру відшкодування (тобто – на дату оцінки). Дуже цікавим моментом є твердження про можливість виконання двох рознесених у часі оцінок збитків для одного й того ж самого об'єкта оцінки. У стандарті V.8 зазначена можливість розподіленої двоетапної оцінки – попередньої та остаточної. Зі змісту цієї вимоги випливає, що результат попередньої оцінки є орієнтовним, приблизним, а результат остаточної – більш точним, кінцевим. При цьому у початковій оцінці враховуються лише ті види збитків, які можна визначити на дату її виконання, а у остаточній – усі види збитків, які фактично виникли як більш віддалені у часі наслідки події спричинення шкоди. Це впливає також зі змісту твердження, що «може виникнути потреба в оцінці додаткових збитків, викликаних зміною попередньо запланованого процесу виконання будівельних робіт або настанням непередбачених подій». Тобто більш точний кінцевий результат другої остаточної оцінки має ґрунтуватися на підставі фактичних витрат, понесених власником для усунення наслідків факту заподіяння шкоди.

Слід відзначити чітко висловлену ринкову спрямованість стандарту V.8. Подана у пункті 4.4.2 розрахункова формула для визначення розміру збитку є математичною основою порівняльного підходу, який небезпідставно вважається найбільш ринковим серед трьох класичних методичних підходів. Твердження про необхідність дотримуватися ринкових цін на дату визначення розміру відшкодування також однозначно вказує на ринковий характер методичної бази, що має використовуватися при встановленні розміру збитку. Зрозуміло, що по замовчуванню це стосується випадків використання ринкової бази оцінки і виду ринкової вартості.

Загалом, положення стандарту V.8 можуть бути вельми помічними для вітчизняних колег при оцінці розмаїтих видів збитків, оскільки цей

документ містить вимоги, що вочевидь виходять далеко поза межі його основної теми – принципів і підходів до оцінки майнового збитку, заподіяного будівництвом або існуванням підземної та надземної інфраструктури. Отже, загальні положення і методичні підходи цього стандарту можуть бути використані також при оцінці багатьох інших видів збитків. На нашу думку, стандарт V.8 у найбільшому ступені надається для використання при оцінці пошкоджень майна у вигляді земельних ділянок та їх покращень, спричинених розмаїтими факторами впливу. Перевагою цього документа є його чітка ринкова орієнтація, вказівка на можливість виконання двоетапної розподіленої в часі процедури визначення збитків та інтегральний підхід до визначення повного розміру відшкодування, без розділення складових збитків на прямі та непрямі.

Положення, що стосуються віддалених в часі наслідкових складових загального збитку, є надзвичайно корисними для визначення відшкодування підприємствам України, які примусово зупинили свою діяльність, зазнали пошкоджень матеріальних чи нематеріальних активів або були вимушені переміститися у інші регіони. Наприклад, у юрисдикції США ці складові вважаються наслідковими та некомпенсованими, у юрисдикції Польщі – компенсованими, а у національній юрисдикції України вони можуть бути визнані прямими чи непрямими збитками, залежно від виду збитку та особливостей оціночної ситуації. В Україні не існує жодного нормативного документа в галузі оцінки, де би це було визначено загальний принцип поділу збитків на прямі та непрямі, і де містився би повний та вичерпний перелік їх складових. Отже, при визначенні розміру загального збитку підприємства вітчизняні оцінювачі мають право розглядати розмаїті складові загального збитку, за необхідності аналізуючи їх на приналежність до категорії прямих збитків (відповідно до визначення прямих збитків у п. 3 НСО-1 [10]). При цьому доцільно посилатися на цитовані вище положення стандарту V.8 з метою підтвердження, що вказані наслідкові складові загального збитку об'єктивно існують і визнані авторитетним закордонним оціночним стандартом, тоді як у НСО вони навіть не згадуються.

Як і всі оціночні стандарти, стандарт V.8 ґрунтується на загальновідомих базових принципах незалежної експертної оцінки [12] та національній законодавчій базі Польщі і не може бути безпосередньо застосований при оцінці збитків в Україні. Зміст цього стандарту стосується досить специфічної галузі оцінки збитків, що виникають у власників земельної нерухомості при примусовому розміщенні на їх земельних ділянках елементів інфраструктури. Але він містить дуже цікаві положення, які можуть бути корисні вітчизняним колегам при обґрунтуванні змісту і особливостей виконання оціночних робіт у цій царині. Насамперед, у стандарті V.8 дуже повно розглянутий принцип визначення загального збитку з врахуванням довготермінових наслідків –

чого не передбачають діючі НСО України. Це дозволяє розглядати наслідкові складові збитків як компенсовані і зараховувати їх до категорії прямих збитків – за винятком втрати майбутніх вигід, відповідно до вимог п. 3 НСО-1. Це дає можливість застосувати викладений вище підхід у ширшому контексті – зокрема, при аналізі вартості розмаїтих пошкоджень, заподіяних майну і правам власника, та при розрахунку розміру адекватного відшкодування. При встановленні розміру відшкодування прямих збитків вітчизняні оцінювачі не мають можливості врахування неотриманого прибутку пошкодкованої сторони, як теж і інших супутніх та пов'язаних втрат, що виникли як наслідки факту заподіяного збитку. Саме у п. 3 НСО-1 конкретно зазначено, що прямі збитки – це поточна вартість витрат на відтворення, заміщення або відшкодування ринкової вартості об'єкта оцінки без урахування неотриманих майбутніх вигід. Але коли потрібно обґрунтувати можливість врахування наслідкових складових збитків, які не відносяться до «неотриманих майбутніх вигід», тоді буде доцільно звернутися до стандарту V.8 і додати у звіт посилання на його відповідні положення. Імовірно, у жодному іншому доступному оцінювачам України нормативному документі неможливо знайти підтвердження можливості врахування необмежено віддалених в часі складових непрямих наслідкових збитків, для яких може бути потрібно обґрунтувати можливість їх врахування при розрахунку компенсації у кожному конкретному випадку.

Процитоване вище у цій роботі визначення п. 3 НСО-1 однозначно виключає можливість врахування неотриманих майбутніх вигід. Але саме стандарт V.8 у п. 6.1 у розгорнутій формі визначає загальний принцип накопичувального обрахунку наслідкових складових збитків з сумуванням «втрати вигід у перший рік» та «у період, довший від одного вегетаційного періоду». Як доказ виникнення права вимоги компенсації заподіяних наслідкових збитків у звіті можна посилатися на п. 6.1 стандарту V.8, з обов'язковим поданням ретельного аналізу обставин і особливостей оціночної ситуації. При цьому, очевидно, певні види збитків у різних ситуаціях можуть бути віднесені як до прямих, так і до непрямих, у залежності від характеру цієї ситуації і діючих юридичних норм. Адже з юридичної точки зору, право вимоги відшкодування збитку, тобто поява компенсованого збитку, виникає за виконання умови наявності будь-яких елементів, що впливають на вартість майна після факту заподіяння шкоди. Якщо оцінка збитку здійснюється з використанням методу непрямой капіталізації, то результат цієї оцінки залежатиме від тривалості прогнозного періоду та вартості майна у постпрогнозний період. Тоді вартість майна після заподіяння шкоди не може використовуватися для визначення прямого збитку, але при цьому вона адекватно віддзеркалює розмір загального збитку. Відтак виникають підстави вважати, що для

аналізованої оціночної ситуації виникло право вимоги відшкодування загального збитку, якщо у звіті це розрахунково доведено.

Висновки

У роботі здійснено порівняльний аналіз законодавчо-нормативної бази виконання оцінки вартості відшкодування збитків у стандартах незалежної експертної оцінки – НСО України та стандарті Польщі V.8. На підставі виконаного співставного аналізу положень цих стандартів можна зробити висновок, що у цих документах вимоги до виконання оціночних робіт у досліджуваній галузі оцінки викладені з дуже різним ступенем повноти і деталізації. Показано, що вимоги до здійснення подібних економічних вимірювань в Україні у діючих НСО викладено у дуже обмеженому обсязі, і це може викликати утруднення при виборі та обґрунтуванні використаних методичних підходів та оціночних процедур. Виконане дослідження підтверджує можливість і доцільність узгодженого спільного використання положень НСО та стандарту V.8 при встановленні показників вартості збитків при економічних вимірюваннях, здійснюваних методами незалежної експертної оцінки. Ключовим питанням якості при проведенні подібних оціночних робіт варто визнати ступінь невизначеності отриманих результатів. В ідеалі, у звіті повинні бути встановлені об'єктивні кількісні характеристики ступеня невизначеності результатів оцінки, що дасть оцінювачу велику перевагу при виникненні спірних питань стосовно достовірності результату [13; 14].

Ми не ставили метою дослівний і повний переклад положень розглянутого стандарту, прагнучи насамперед донести не лише букву, але і дух цього нормативного документа. В цій роботі ми старалися поряд з оригінальними подати також і еквівалентні терміни, типові для вітчизняної оціночної практики. Ми виходили з передумови, що для будь-яких вимірювань важливо забезпечити дотримання такої важливої вимоги, яку у метрології називають «єдністю вимірювань». У галузі незалежної оцінки це означає, що результати економічних вимірювань у однотипних оціночних ситуаціях мають бути сумісними – незалежно від того, хто, коли і яким чином їх здійснює. Це можливо лише за умови виконання усіма оцінювачами вимог загально визначених уніфікованих правил виконання оціночних робіт та коректного застосування оціночних методів і процедур у практиці оцінки. Розглянутий закордонний стандарт формулює низку важливих загальних вимог, дотримання яких дає можливість забезпечити певний рівень якості економічних вимірювань вартості збитків. Назагал, закордонні та міжнародні стандарти дають можливість кращого обґрунтування дій оцінювачів у складних оціночних ситуаціях при наявності джерел невизначеності. При формулюванні своїх висновків і суджень оцінювач, завдяки цьому, може посилатися у звіті на положення цих стандартів та коментарі до них – що дає незаперечні формальні підстави для кращого обґрунтування своїх тверджень.

Очевидно, розглянуті вище найбільш загальні положення стандарту V.8 можуть слугувати надійним підґрунтям для додаткового обґрунтування оцінки збитків в Україні.

Маємо погодитися, що це є набагато сильнішою, кращою і вигіднішою ситуацією, аніж декларування у звіті власної професійної думки, позбавлене будь-яких підтверджуючих посилань. Цитування у звіті відповідних положень стандарту V.8, що стосуються оцінки збитків, значно підсилює позицію оцінювача у випадках виникнення судових суперечок або пред'явлення йому звинувачень у непрофесійної оцінки. Нагадаємо, що, відповідно до п. 3 НСО-1, непрофесійною вважається оцінка, проведена з порушенням кваліфікаційних вимог, що визначаються законодавством про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність. Нормативна база вимагає обґрунтування вибору методичних підходів та оціночних процедур, і для цього цілком придатним є цитування у звіті положень НСО, МСО та стандарту V.8.

Дослідженням встановлено, що у стандарті V.8. вимоги до виконання оцінки збитків викладені у набагато більшому обсязі, ніж у НСО, і це дає можливість українським оцінювачам користуватися цим стандартом для кращого обґрунтування власних рішень. Дуже корисними є аналіз джерел виникнення ризиків виникнення збитків та деталізований опис особливостей виконання окремих оціночних процедур. Доречними та корисними можуть бути рекомендації, сформульовані у цьому стандарті стосовно наслідкових збитків та тривалості прогнозного періоду для виконання їх оцінки. Це відкриває для вітчизняних оцінювачів можливість обґрунтовано розширити перелік видів наслідкових збитків, що мають бути відшкодовані.

Зауважимо, що польський стандарт V.8 прямо передбачає можливість виконання двоетапної розподіленої у часі оцінки збитків, попередньої та остаточної. При цьому результат попередньої оцінки вважається приблизним, і лише більш точний результат пізнішої за часом остаточної оцінки може слугувати підставою для встановлення кінцевого розміру компенсації. Важливо, що у попередній оцінці враховуються не усі види збитків, а у остаточній, яка здійснюється по факту виконання відновних робіт для усунення наслідків збитків, можуть бути враховані усі види більш віддалених у часі наслідкових збитків, включно з непрямими збитками.

Перспективним напрямком подальших робіт у визначеному напрямку є розробка придатних для практичного використання методик встановлення розміру збитків методами економічних вимірювань, наприклад – у вигляді додатків до НСО або окремих методик на рівні підстандартних нормативних актів. Це дало би можливість поступового впровадження у національну практику виконання оціночних робіт рекомендованих МСО більш сучасних концепцій і підходів. Виконання таких методичних розробок є доволі працемістким, але видається конче необхідним з точки зору потреби уніфікації методичної бази незалежної оцінки.

Список використаних джерел:

1. Pozdnyakov Yuri, Bratishko Igor. Regulatory basis for economic measurements of damages compensation value performance in Ukraine. Digital economy and digital society. 4th international scientific conference. April 29-30, 2022. Section 3. Contemporary problems of the digital economy development. Publishing House of University of Technology, Katowice, 2022.
2. Standard V.8. Zasady określania wartości szkód spowodowanych budową infrastruktury podziemnej i nadziemnej. URL: <http://wycena-nieruchomosci.info.pl/wp-content/uploads/2020/10/PFSRM-TNI-V.8-zasady-okreslania-wartosci-szkod-spowodowanych-budowa-infrastruktury-podziemnej-i-nadziemnej-z-komentarzem-status-archiwalny.pdf>.
3. Uniform appraisal standards for federal land acquisitions (UASFLA). Yellow Book Electronic PDF Edition (2016) The Appraisal Foundation. Interagency Land Acquisition Conference. ISBN: 978-0-09892208-8-0. URL: <https://www.justice.gov/file/408306/download>
4. Komentarz do Standardu V.8. Zasady określania wartości szkód spowodowanych budową infrastruktury podziemnej i nadziemnej. URL: http://www.bieganski-wycena.pl/pdf/v_8_komentarz.pdf
5. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19971150741>
6. Pozdnyakov Yu., Skybinska Z., Gryniv T., Britchenko I., Losonczy P., Magopets O., Skybinskyi O., Hryniv N. Comparative analysis of models for adjustment procedure in assets value independent evaluation performed by comparative approach. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, 2021. Vol. 6. No. 13(114). P. 80–93. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.248011>
7. Pozdnyakov Yu.V., Lapishko M.L., Horyslavets P. Methodological basis of corrections size determining on the spatial location characteristics at real estate objects valuation. – Digital transformation of society: theoretical and applied approaches. Part 2. Innovative and Information Technologies in Education: Applied Aspects : Monograph 46. ISBN 978-83-960717-2-9. Edited by Magdalena Wierzbik-Strońska and Oleksandr Nestorenko. Publishing House of University of Technology, Katowice, 2021. 661 p. P. 370–405.
8. Поздняков Ю.В., Лапішко М.Л. Підставові методичні засади розрахункового встановлення характеристик невизначеності результату оцінки вартості активів за порівняльним підходом. – Проблеми правового, фінансового та економічного забезпечення розвитку національної економіки : монографія /за ред. Л.М. Савчук, Л.М. Бандоріної. Дніпро : Пороги, 2021. 384 с., с. 53–107. ISBN 978-617-518-397-7
9. Pozdnyakov Yu.V., Sadovenko Yu. P. Comparative analysis of adjustments application additive and multiplicative methods at economic measurements performing by comparative sales approach. // World science: problems, prospects and innovations. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference. Perfect Publishing. Toronto, Canada. 2021. 1300 p. P. 939–950. ISBN 978-1-4879-3793-5.
10. Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав»: Постанова Кабінету міністрів України № 1440 від 10.09.2003 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-п>
11. Про затвердження Національного стандарту № 2 «Оцінка нерухомого майна»: Постанова Кабінету міністрів України № 1442 від 28.10.2004 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1442-2004-п>
12. Фридман Дж. Анализ и оценка приносящей доход недвижимости / Дж. Фридман, Ник. Ордуэй // Пер. с англ. Москва : «Дело Лтд.», 1995. 480 с.
13. Поздняков Ю.В. Невизначеність результату незалежної експертної оцінки : Монографія. LAP Lambert Academic Publishing, 2021. ISBN 978-620-3-58186-7. 473 с.

URL: https://www.amazon.com/Business-Money-Ukrainian-Books/s?rh=n%3A3%2Cp_n_feature_nine_browse-bin%3A3291465011

14. Поздняков Ю.В., Братішко І.Г. Теоретичне підґрунття методик встановлення невизначеності результатів економічних вимірювань, здійснюваних методами незалежної експертної оцінки. Вісник Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства Юстиції України. Економічні науки. Випуск 1(05), 2022. Частина 1. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 31–41.

References:

1. Pozdnyakov Yuri, Bratishko Igor. Regulatory basis for economic measurements of damages compensation value performance in Ukraine. Digital economy and digital society. 4th international scientific conference. April 29-30, 2022. Section 3. Contemporary problems of the digital economy development. Publishing House of University of Technology, Katowice. (in Ukrainian)

2. Standard V.8. Zasady określania wartości szkód spowodowanych budową infrastruktury podziemnej i nadziemnej. Available at: <http://wycena-nieruchomosci.info.pl/wp-content/uploads/2020/10/PFSRM-TNI-V.8-zasady-okreslania-wartosci-szkod-spowodowanych-budowa-infrastruktury-podziemnej-i-nadziemnej-z-komentarzem-status-archiwalny.pdf>

3. Uniform appraisal standards for federal land acquisitions (UASFLA). Yellow Book Electronic PDF Edition (2016) The Appraisal Foundation. Interagency Land Acquisition Conference. ISBN: 978-0-09892208-8-0. Available at: <https://www.justice.gov/file/408306/download>

4. Komentarz do Standardu V.8. Zasady określania wartości szkód spowodowanych budową infrastruktury podziemnej i nadziemnej. Available at: http://www.bieganski-wycena.pl/pdf/v_8_komentarz.pdf

5. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami. Available at: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19971150741>

6. Pozdnyakov Yu., Skybinska Z., Gryniv T., Britchenko I., Losonczy P., Magopets O., Skybinskyi O., Hryniv N. (2021). Comparative analysis of models for adjustment procedure in assets value independent evaluation performed by comparative approach. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, vol. 6, no. 13(114), pp. 80–93. DOI: <https://doi.org/10.15587/1729-4061.2021.248011>

7. Pozdnyakov Yu.V., Lapishko M.L., Horyslavets P. (2021). Metodyczne podgruntja vyznachenja rozmiru korygujuchykh popravok na osoblyvosti roztashuvannja pry ocinci vartosti ob'ektiv neruhomosti [Methodological basis of corrections size determining on the spatial location characteristics at real estate objects valuation]. Digital transformation of society: theoretical and applied approaches. Part 2. Innovative and Information Technologies in Education: Applied Aspects: Monograph 46. ISBN 978-83-960717-2-9. Edited by Magdalena Wierzbik-Strońska and Oleksandr Nestorenko. Publishing House of University of Technology, Katowice, 661 p., pp. 370–405. (in Ukrainian)

8. Pozdnyakov Yu.V., Lapishko M.L. (2021). The main methodical principles of result uncertainty characteristics calculating at assets valuation performed by Comparative Sales approach. Problems of legal, financial and economic support for the development of the national economy: monograph / ed. L.M. Savchuk, L.M. Bandorina. Dnipro: Porogy, 384 p., pp. 53–107. ISBN 978-617-518-397-7 (in Ukrainian)

9. Pozdnyakov Yu.V., Sadovenko Yu. P. (2021). Comparative analysis of adjustments application additive and multiplicative methods at economic measurements performing by comparative sales approach. World science: problems, prospects and innovations. Abstracts of the 5th International scientific and practical conference. Perfect Publishing. Toronto, Canada, 1300 p., pp. 939–950. ISBN 978-1-4879-3793-5 (in Ukrainian)

10. On Approval of the National Standard No. 1 «General principles of property and property rights estimation»: Law of Ukraine No. 1440, 10.09.2003 [Pro zatverdzhennia Natsionalnoho standartu No. 1 «Zahalni zasady otsinky maina i mainovykh prav»: Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy No. 1440, 10.09.2003]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-п> (in Ukrainian)

11. On Approval of the National Standard No. 2 «Real estate valuation»: Law of Ukraine No. 1442, 28.10.2004 [Pro zatverdzhennia Natsionalnoho standartu No. 2 «Otsinka nerukhomoho maina»: Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy, No. 1442, 28.10.2004]. Available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1442-2004-п> (in Ukrainian)

12. Fridman, Dzh., & Orduehj, Nik (1995). Analiz i ocnka prinosyashchej dohod nedvizhimosti [Income property appraisal and analysis]. (V.N. Lavrent'ev, O.V. Tihonova, Trans. from Eng.). Moscow: Delo Ltd. (in Russian)

13. Pozdnyakov Yu.V. (2021). Nevy`znachenist` rezul`tatu nezalezhnoyi ekspertnoyi ocinky`. Monografiya. [Independent expert appraising/evaluation result uncertainty. Monograph.] LAP Lambert Academic Publishing. ISBN 978-620-3-58186-7. 473 p. Available at: https://www.amazon.com/Business-Money-Ukrainian-Books/s?rh=n%3A3%2Cp_n_feature_nine_browse-bin%3A3291465011 (in Ukrainian)

14. Pozdnyakov Yuri, Bratishko Igor (2022). Teoretychne pidgruntja metodyk vstanovlennja nevyznachenosti rezul'tativ ekonomichnyh vymirjuvan', zdijsnjuvanyh metodamy nezalezhnoi' ekspertnoi' ocinky. [Theoretical basis of results uncertainty determination methodology for economic measurements, carried out by independent expert evaluation methods]. Bulletin of Dnipropetrovsk Scientific Research Institute of Forensic Expertise of the Ministry of Justice of Ukraine. Economic Sciences. Issue 1 (05), 2022. Part 1. Odesa: Publishing house «Helvetica», pp. 31–41. (in Ukrainian)